

10. Гражданское право: В 2-х томах: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: Юристъ, 2000. – Т. 1. – 420 с.
11. Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения. Общие понятия // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. – М.: Статут, 1999. – С. 109 – 160.
12. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; За заг. ред. В.К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
13. Хозяйственное право: Учебник / В.К.Мамутов, Г.Л.Знаменский, К.С. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
14. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1999. – Т. 3. – 927 с.
15. Словник синонімів української мови: В 2-х т. / Бурячок А.А., Гнатюк Г.М., Лозова Н.Є. та ін. – К.: Наукова думка, 2000. – Т. 2. – 960 с.
16. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1999. – Т. 4. – 941 с.
17. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
18. Білан Н.М. Актуальність теоретичної розробки поняття “правовий режим земель” // Організаційно-правові проблеми розвитку аграрного і земельного ринків в Україні – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2004. – С. 109-114.
19. Барабаш Н.П. Поняття “правовий режим земель”: підходи до тлумачення // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 179-189.

УДК 34.03: 633.1 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ОБ’ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ

Садовий С.М., аспірант

Національний університет біоресурсів та природокористування України

У статті, на підставі доктринальних та нормативних джерел, аналізується об’єктний склад правовідносин в сфері виробництва зерна, проведення класифікації цих об’єктів та визначення їх юридичних ознак.

Ключові слова: об’єкт, правовідносини, об’єктний склад, зерно, ринок зерна, виробництво.

Садовой С.М. ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕКТНОГО СОСТАВА ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНА В УКРАИНЕ / Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

В статье, на основании доктринальных и нормативных источников, анализируется объектный состав правоотношений в сфере производства зерна, осуществление классификации этих объектов и определение их юридических признаков.

Ключевые слова: объект, правоотношения, объектный состав, зерно, рынок зерна, производство.

Sadovoj S.M. FEATURES OF LEGAL RELATIONSHIPS’ OBJECTIVE COMPOSITION IN THE SPHERE OF CORN PRODUCTION IN UKRAINE / National university of biological resources and nature using of Ukraine, Ukraine

In the article, on the basis of doctrines and normative sources, objective composition of legal relationships is analyzed in the sphere of corn production, classification of these objects and determination of their legal signs.

Key words: object, legal relationships, objective composition, corn, corn market, production.

У сучасних умовах зерновий сектор є стратегічною галуззю економіки України, яка фактично визначає вартість основних видів продовольства для населення країни, формує істотну частину доходів сільськогосподарських виробників, зокрема валютні надходження держави. Сьогодні Україна входить до першої десятки експортерів пшениці, займає перше місце на світовому ринку з експорту ячменю. Торік Україна збрала рекордні 53,3 млн. тонн і, згідно з даними Міністерства аграрної політики України, у нинішньому році продала на зовнішньому ринку близько 25 млн. тонн зерна, що становить близько 10% всього світового експорту. Взагалі ж за останні п'ять років доля нашої країни у світовій торгівлі зерном збільшилася з 1% до 5% [1].

У зв'язку з цим, Законами України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. [2] та «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р. [3] розвиток зернового господарства та підвищення його конкурентоспроможності визначено пріоритетом державної аграрної політики України, а зернову галузь – пріоритетним сектором національної економіки.

Окремі аспекти правового регулювання зернового виробництва в Україні досліджувались в працях Янчука В.З., Миронця І.М., Семчика В.І., Статівки А.М., Єрмоленка В.М., Марченко С.І., Поліводського О.А., Панькової Л.О., Станіславського В.П. та ін. Проте особливості об'єктного складу правовідносин у сфері виробництва зерна не були предметом зазначених досліджень.

Метою даної статті є аналіз об'єктного складу правовідносин у сфері виробництва зерна, проведення класифікації цих об'єктів та визначення їх юридичних ознак.

Під виробництвом зерна пропонуємо розглядати господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників, що пов'язана з вирощуванням зерна, його зберіганням, переробкою та реалізацією з метою забезпечення внутрішніх потреб України в насіннєвому матеріалі, зерні для продовольчих, фуражних та технічних цілей, поліпшенням його якості, створенням експортного потенціалу ринку зерна, а також гарантуванням продовольчої безпеки держави за рахунок розвитку власного зернового господарства.

В юридичній літературі під об'єктом правовідносин розуміють предмет, на який направлена діяльність суб'єктів правовідносин, що здійснюється в процесі реалізації ними своїх юридичних прав і обов'язків [4], тобто, матеріальні і духовні цінності, які здатні задовольняти потреби людей, держави і суспільства [5, 73].

Об'єктом правовідносин в сфері виробництва зерна України виступають зерно і продукти переробки зерна. Відповідно до ст.1 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» зерно – це плоди зернових, зернобобових та олійних культур, які використовуються для харчових, насіннєвих, кормових та технічних цілей. До продуктів переробки зерна належать борошно, крупа, хлібобулочні і макаронні вироби, комбікорм, побічні продукти переробки зерна.

Аналіз чинного законодавства та спеціальної літератури дозволяє виділити ознаки, які характеризують об'єктний склад правовідносин, що виникають в сфері виробництва зерна та продуктів його переробки. Як зазначає Семчик В.І, при характеристиці правового режиму об'єктів права власності в сільському господарстві треба враховувати особливості їхніх природних, фізичних і біологічних властивостей, умов року і періодів, можливостей використання засобів виробництва [6, 23].

Зерно та продукти переробки зерна належать до сільськогосподарської продукції. Аграрне законодавство не містить єдиного визначення сільськогосподарської продукції. Зокрема, відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 р.» від 18 січня 2001 р. [7] сільськогосподарська продукція (продукція сільського господарства) – це продукція, яка виробляється в сільському господарстві і відповідає кодам 01.22 – 01.42 та 05.00.1 – 05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97, затвердженого наказом Державного комітету України із стандартизації, метрології та сертифікації від 30.12.97 № 822 (далі в тексті: Державний класифікатор).

Згідно з Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. [8] сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари) – це товари, зазначені в групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України»,

якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах).

До сільськогосподарської продукції (товарів) також належать відходи, отримані при виробництві сільськогосподарської продукції (товарів), визначених у групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України», а саме: органічні добрива (гній, перегній, пташиний послід, а також полова, бадилля тощо), суміші органічних та мінеральних добрив, у яких частка органічних добрив становить більше 50 відсотків від загальної ваги таких сумішей, а також усе біологічне паливо та енергія, отримані при переробці та утилізації сільськогосподарської продукції (товарів) та їх відходів (біогаз, біодизель, етанол, тверде біопаливо, у виробництві якого була використана сільськогосподарська продукція (її відходи) в розмірі більше 50 відсотків від усієї використаної продукції, електрична енергія, пар, гаряча вода тощо).

В юридичній літературі також немає єдності щодо розуміння сільськогосподарської продукції. На думку Уркевича В.Ю., сільськогосподарську продукцію як об'єкт внутрішніх аграрних правовідносин можна визначити як продукцію (рослинницьку, тваринницьку, рибницьку), що виробляється (вирощується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі та (або) від живих біологічних організмів [9, 157-158]. Марченко С.І. під сільськогосподарською продукцією пропонує розуміти продукцію, вирощену на землі, продукти тваринництва, рибництва та рибальства, а також продукти первинного обробітку, безпосередньо пов'язані з цією продукцією, що відповідають кодам 01.11-01.42 та 05.00.1-05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97 або підпадають під визначення першої – двадцять четвертої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності [10, 9].

Тобто, зерно та продукти його переробки можна визначити як вид рослинницької продукції, що виробляється (вирощується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі та (або) від живих біологічних організмів і відповідає кодам 01.11-01.42 та 05.00.1-05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97 або підпадають під визначення першої – двадцять четвертої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Зерно та продукти його переробки як об'єкти аграрних правовідносин у сфері виробництва зерна характеризується тими ж ознаками, які притаманні сільськогосподарській продукції [11, 411-412]. Чинне законодавство визначає стратегічний характер зерна як продукту. Характерними особливостями зерна на відміну від інших видів сільськогосподарської продукції є простота його тривалого зберігання, однорідність, що відповідає вимогам біржової торгівлі, можливість виробництва з високою ефективністю, еластичність попиту, великий обсяг залучених до його виробництва матеріальних та фінансових ресурсів. Унаслідок цього зерновий ринок займає провідне місце серед інших ринків АПК. На нашу думку, його виключна роль пояснюється тим, що зерно забезпечує безліч галузей переробки необхідною сировиною, є одним з небагатьох товарів, що приносять прибутки на внутрішньому ринку і можуть бути конкурентоспроможними на зовнішньому ринку, хліб та інші хлібопродукти мають порівняно невисоку вартість, а тому є доступними для різних верств населення.

Перелік сільськогосподарської продукції, яка належить до зерна та продуктів його переробки, нормативно закріплений в Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, а також у Державному класифікаторі ДК 016-97. Відповідно до Державного класифікатора до зернових відноситься: пшениця, кукурудза, полба, жито, рис, ячмінь, овес, сорго зернове, просо, гречка, чумиза (11 позицій); до зернобобових – зерно гороху, зерно квасолі, зерно сочевиці; до олійних – соя, арахіс, соняшник, кунжут, сафлора, ріпак, суріпиця, гірчиця, рижій, перила. Відповідно до УКТ ЗЕД зернові культури включає Група 10, яка містить 8 товарних позицій, Група 11 – продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина; група 12 включає насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж. На відміну від ДК 016-97, в УКТ ЗЕД горох, квасоля, сочевиця включені не до зернобобових культур, а до Групи 07 «Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульбоплоди».

Зерна та продукти його переробки виконують функцію забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я та є товарами, що мають вагомe значення в життєдіяльності в Україні. Саме цей вид сільськогосподарської продукції становить основу державного продовольчого фонду для стабілізації ситуації на внутрішньому ринку (Закон України «Про державний матеріальний резерв» від 24 січня 1997 р.) та непорушного запасу в мобілізаційному резерві Збройних Сил України для забезпечення обороноздатності держави та функціонування національної економіки в особливий період (Закон України «Про оборону» від 6 грудня 1991 р., «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку» в редакції Закону від 2 березня 2005 р., «Про правовий режим майна у Збройних силах України» від 21 вересня 1999 р.).

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» окремі види зерна та продуктів його переробки визначені об'єктами цінового регулювання. До них належать: пшениця і суміш пшениці та жита (меслин); жито; ячмінь; овес; кукурудза; борошно пшеничне або суміші пшениці та жита (меслину); соєві боби тільки не подрібнені; насіння льону тільки не подрібнене; насіння тільки з ріпаку не подрібнене; насіння соняшнику тільки не подрібнене.

З об'єктів державного цінового регулювання формується Державний продовольчий резерв. Порядок формування державного продовольчого резерву затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2005 р. № 1029.

Державне цінове регулювання полягає у встановленні цін на окремі види зерна та продуктів його переробки при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції.

Відповідно до чинного законодавства [3, 7, 8, 12], цінова політика в сільському господарстві здійснюється на основі вільного ціноутворення в поєднанні з державним регулюванням та підтримкою доходів сільськогосподарських товаровиробників та антимонопольним контролем за цінами на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси (послуги), що ним споживаються. Для сільськогосподарських товаровиробників ціни на товари, роботи та послуги формуються виходячи з попиту і пропозиції з урахуванням державної підтримки на основі галузевих нормативних витрат і норми прибутку в середньому по народному господарству.

Чинним законодавством запроваджено спеціальний режим експортно-імпорتنих операцій із зерном та продуктами його переробки з метою захисту внутрішнього ринку (ліцензування, квотування, митного контролю і тарифного регулювання). Зокрема, відповідно до ст.4 Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17 липня 1997 р. [13] сільськогосподарська продукція, яка ввозиться на митну територію України, підлягає санітарно-епідеміологічному, радіологічному, а в разі ввезення об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду – товарів десятої (зернові культури) ... дванадцятої груп (Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж) Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) – ветеринарному контролю.

Зерно та зернобобові для фуражних цілей (пшениця кукурудза, горох, ячмінь), а також зерно та зернобобові, що імпортуються та експортуються підлягають ветеринарно-санітарному контролю, за результатами якого видається ветеринарне свідоцтво (ф-2) [14, 15].

Зерно та продукти його переробки належать до об'єктів фітосанітарного контролю. Правила перевезення вантажів, які підлягають фітосанітарному контролю затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 р. № 644. До переліку підкарантинних і підконтрольних матеріалів належать насіння сільськогосподарських культур; продовольче, фуражне, технічне зерно.

Законодавчо передбачено порядок планування на державному рівні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та її облік. Зокрема, відповідно до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» суб'єкти виробництва та суб'єкти зберігання зобов'язані декларувати обсяги зерна, що знаходиться на зберіганні чи зберігається у власних чи орендованих

зернохосовищах. Порядок декларування зерна суб'єктами зберігання зерна затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1877.

Відповідно до ст.21 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» якість зерна та продуктів його переробки, що виробляються в Україні або ввозяться на митну територію України, має відповідати державним стандартам та іншим нормативним документам. Якість зерна при формуванні зернових ресурсів регулюється спільним наказом Міністерства аграрної політики та Державного Комітету України з Державного матеріального резерву від 22.08.2005 № 407/224 «Про скасування спільного наказу від 20 липня 2005 р. № 326/183 «Про затвердження та введення в дію «Вимог до якості зерна державного резерву». Згідно пункту другого цього Наказу: «Підприємствам системи державного матеріального резерву та підприємствам відповідальним – зберігачам забезпечити закладання зерна до державного резерву згідно з вимогами Національного стандарту України ДСТУ 3768:2004 «Пшениця. Технічні вимоги».

Зерно та продукти його переробки, визнані за результатами лабораторного аналізу непридатними для продовольчого використання, підлягають експертизі з метою прийняття рішення про можливість їх подальшого використання або знищення згідно із Законом України від 14 січня 2000 р. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції». Здійснення експертизи зерна та продуктів його переробки, а також прийняття рішення щодо можливості їх подальшого використання або знищення покладаються на спеціально уповноважений Кабінетом Міністрів України державний орган у сфері державного контролю за якістю зерна та продуктів його переробки. Витрати, пов'язані з транспортуванням, зберіганням, експертизою або знищенням зерна та продуктів його переробки, непридатних для продовольчого використання, оплачуються власником зерна та продуктів його переробки.

За метою використання та функціональним призначенням зерно, як об'єкт аграрних правовідносин, поділяється на такі види:

- продовольче зерно – зерно, що використовується для переробки та виготовлення харчових продуктів;
- зерно технічного призначення – зерно, що призначене для промислової переробки на інші продукти (спирт, крохмаль, медичні препарати тощо);
- зерно фуражне – зерно групи фуражних та інших зернових культур, призначене для годівлі худоби та птиці у вигляді комбікормів, дерті тощо;
- зерно, призначене для насінневих цілей. На нашу думку, доцільно в Законі України «Про зерно та ринок зерна» закріпити визначення зерна, призначеного для насінневих цілей, а також вказати, що відносини в сфері виробництва та використання зерна, призначеного для насінневих цілей, регулюються Законом України «Про насіння і садивний матеріал».

За порядком формування зернових ресурсів України розрізняють зерно державного продовольчого резерву, зерна державного резервного насінневого фонду, регіональних ресурсів зерна та власних ресурсів зерна суб'єктів ринку.

Таким чином, проведений аналіз юридичної літератури та спеціального законодавства свідчить, що відносини, які виникають у сфері виробництва зерна характеризуються специфічним об'єктним складом, який має ряд особливостей, які були розкриті вище. З метою удосконалення чинного законодавства в сфері зернового виробництва доцільно внести зміни до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» уточнивши загальне визначення поняття «зерно» та зерна, призначеного для насінневих цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковлева Н. Зерно врятує Україну від дефолту // Новинар. – 2009. – 26 червня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynar.com.ua/analytics/economics/73437>.
2. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – Ст. 17.

3. Про зерно та ринок зерна в Україні : закон України від 4 липня 2002 р. № 37-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 35. – Ст.258.
4. Дудин А.П. Объект правоотношения / Дудин Анатолий Павлович. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1980 – 81 с.
5. Котюк В.О. Теорія права : курс лекц.: навч. посіб. для юрид. фак. вузів / Котюк Володимир Олександрович. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
6. Семчик В.І. Особливості права власності в сільському господарстві / Семчик Віталій Іванович // Проблеми права власності та господарювання у сільському господарстві: монографія / [кол. авт.]; під ред. В.І. Семчика. – К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України. – С. 7-41.
7. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: закон України від 18 січня 2001 р. № 2238-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 52.
8. Про державну підтримку сільського господарства: закон України від 24 червня 2004 р. № 1877 // Урядовий кур'єр. – 2004. – 29 вер.
9. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин: монографія / Уркевич Віталій Юрійович – Х.: Харків юридичний, 2007. – 496 с.
10. Марченко С.І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Світлана Іванівна Марченко; Київський університет ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 17 с.
11. Марченко С.І. Сільськогосподарська продукція як об'єкт аграрних правовідносин / С.І. Марченко // Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29-30 травня 2009 р. / уклад. Т.Д. Климчук – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 411-412.
12. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 15 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. –1992. – № 32. – Ст. 453.
13. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції: Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 44. – Ст. 281.
14. Обов'язковий мінімальний перелік досліджень сировини, продукції тваринного та рослинного походження, комбікормової сировини, комбікормів, вітамінних препаратів та ін., які слід проводити в державних лабораторіях ветеринарної медицини і за результатами яких видається ветеринарне свідоцтво (ф-2): Наказ Державного департаменту ветеринарної медицини, Міністерства аграрної політики України від 3 листопада 1998 р. № 16 [у редакції наказу Державного департаменту ветеринарної медицини від 18.11.2003 № 87] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Про затвердження Порядку відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2002 р. № 833 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.